

Igazságból és hazugságból kevert szöveg

Ez a könyv első látásra „kompor-szágról” szól és olyan huszadik századi szerzőkről, mint Szabó Dezső, Németh László, Bibó István. Közlelbi megtekintés után azonban kiderül, hogy a tulajdonképpeni téma a „birodalom vagy demokrácia” kérdésköre, mégpedig abban a felütésben, amelyet Oswald Spengler mintegy száz évvel ezelőtt a nyugati világ alkonyáról szóló *Untergang des Abendlandes* című híres-hírheht könyve dobott be az európai köztudatba.

Az olvasó első, második és minden további benyomása: az aránylag kevésbé ismert, filozszebeállítottságú (s ennek megfelelő egyetemi intézményekben dolgozó) szerző páratlan olvasottsága, valamint azon képessége, hogy így szerzett széles körű tájékozottságát célirányosan használja föl. Ha ráadásul a stílusra is figyel, örömmel konstatálhatja, hogy Kovács világosan és egyszerűen fejt ki a legbonyolultabb összefüggéseket is, ami ritka képesség manapság, hiszen olyan korban élünk – nemcsak Magyarországon, hanem úgyszólván mindenütt –, ahol a társadalmi tudományokat művelő szerzők többsége arra törekszik, hogy minél komplikáltabban fejezze ki magát (már csak azért is, hogy elrejtse mondanója tartalmi szegénységét...)

A könyv első részében, amely Európa múltját és jövőjét latolgatja, szerzőnk természetesen nem kerülheti el a technika fejlődésével kapcsolatos problémákat, amelyek mindin-

kább ökológiaiak is, s nagy figyelmet szentel e téma kivételesen eredeti és sokáig divatos, de mára már alig-alig emlegetett művelőjének, a nagy Lewis Mumfordnak. A Mumford ökológiai kultúrkritikájáról szóló bizarr című fejezet (*Enkidu és a szajha*) már csak azért is érdemel figyelmet, mert abban a modernitás, azaz a jelenkori világ úgyszólván minden jó és rossz tendenciájáról olvasható tartalmas elemzés, a vonatkozó témakörök legfontosabb szerzőinek találó, egyszersmind tömör jellemzésével. Mumfordnak *A város a történelemben* címmel megjelent munkája máig is a történelmi szociológia egyik alapmunkájának számít. Kovács kitűnő megfigyelése, hogy a múlt század elejei amerikai társadalmelemzők abban az időben még az európai kultúrában keresték azokat a szerves elemeket, amelyek a gyökértelennek érzett amerikai kultúrával szembeállíthatók, pontosabban: amelyekre ennek az újabb világnak a belső viszonylatai logikusan felfűzhetők. Ez pontosan a fordítottja a Kovács Gábor által csak futólag említett Alexis de Tocqueville módszerének és mély meggyőződésének, amely szerint a modern demokratikus társadalom modelljét a tengeren túli új világ viszonyai vetítik előre. Tocqueville-re Európában sokan felfigyeltek (könyvének első magyar fordítása is 1848 előtt jelent meg!), s a jelenkori társadalmak egyik legélesebb szemű megfigyelője,

a francia Raymond Aron is ebben az Amerikáról szóló „útinaplóban” látta a modern tudományos szociológia egyik legfontosabb alapmunkáját.

Kovács könyvének második része, amely a jelenkori populizmusról szól, címében rendkívül szellemesen (mert kérdőjelesen) idézi „a nép szava Isten szava” mondást, s Hannah Arendt munkásságát véve alapul, igazságból és hazugságból kevert szövetként tárgyalja a politikát. A populizmus jelenségét azonban egy Arendt-tanítvány, az ugyancsak angol nyelven (de a múlt század második felében) publikáló Margaret Canovan tárgyalta a legalaposabban, s a populizmus amerikai ősfelműlőjéből (az agrárpopulizmusból) kiindulva a mai politikai populizmuson belül négy altípust különböztetett meg: a Perón nevéhez fűződő tekintélyelvű nemzeti diktatúrát, a népszavazásra épülő politikai rendszert (mint pl. Svájc), a rasszista populizmust, s végül a népre hivatkozó, de alapjában véve egy adott politikai személyiségéhez kapcsolódót. Ezek a finom distinkciók először is arra kínálnak magyarázatot, hogy miért olyan nehéz a populizmus jelenségét megragadni, másodszer és főleg pedig arra buzdítanak, hogy minden egyes esetet a maga konkrét valóságában próbáljuk megérteni. (Ha ugyan van mit megérteni.) Szerintem a populizmus, ha Svájc rendhagyó esetét zárójelbe tesszük, egyszerűen a személyes diktatúra egyik fedőneve, s ez különösen a mai Magyarország esetében szembetűnő. Ezzel azonban nem Canovan tipológiájának hasznát vonom kétségbe, sem azt, hogy Kovács Gábor ennek segítségével világítja meg a politikai hazudozásnak ezt a rendszerét.

Szerzőnk e gondos elméleti meg-
alapozás után tér rá „Kompország” tulajdonképpeni problémáira és azokra a nemzeti karaktervonásokra, amelyeket a magyar „népi” mozgalom három nemzedéke a maga sajátos terminológiáival és fogalomrendszerével próbált mozgósító politikai üzenetté összegyúrni. E három nemzedékbe Hamvas Béla is beletartozik (s szerepeltetését a könyv utolsó két részében ennyiben magam is indokoltnak tartom), ezzel szemben Bibó István idesorolásával már nem tudok egyetérteni. Bibó ugyanis a szabadelvű gondolkodás egyik késői, de annál markánsabb képviselője volt. (Ugyanezt Szabó Zoltánról is elmondhatnám. Nem véletlen egyébként, hogy a magyar kommunisták által ellenségként kezelt és végig víz alá nyomott Bibó István újrafelfedezését – vagy helyesebben a hatvanas-hetvenes évek magyar köztudatába való beemelését – Szabó Zoltán hajtotta végre londoni őrtornya magasából.) Bibó személy szerint rokonszenvezett a magyar népi mozgalommal, s annak legpontosabb leírását is neki köszönhetjük, illetve az őt interjúoló Borbándi Gyulának. De Bibó elméje kilométerekkel magasabban szárnyalt, mint az ún. népi mozgalom bármely tagjának horizontja. S nála pontosabban senki nem fogalmazta meg a szabadságelvű politikai demokrácia alapkövetelményeit. Ezért bátorkodtam én Bibó Istvánt báró Eötvös József és Jászi Oszkár társaságában *az újabbkori magyar politikai gondolkodás nagy triászában* elhelyezni.

Úgy vélem, hogy fenti mondataim egyáltalában nem állnak ellentétben azzal, amit Kovács Gábor itt elemzett kiváló munkájában Bibó István-

ról mond és gondol. Hiszen könyve utolsó részének az a (Bibóról szóló) kitétele, hogy „lájkoljunk-e egy poros klasszikust?”, pontosan erre fut ki, Bibó István felfedezésére és aktív „lájkolására” buzdítva olvasóit.

De mielőtt még e nagyon rövidre, túlságosan is tömörre sikerült recenzióra kitenném a pontot, hadd emeljem ki a *Bibó újrátöltve* fejezet egy nagyon fontos fejtegetését arról, hogy ma is egy olyan világban élünk, amelynek alapjait talán Orwell értette meg a legjobban. A 20. század totalitárius rendszerei ugyanis (s itt most szó szerint idézem Kovács Gábor szövegét könyve 284. oldaláról) „feltalálták a hazugság új és felettébb veszélyes válfaját, a szisztematikus hazugságot. Ez a valóság szövetének teljes újrászövésére tett kísérlet, amelynek végső célja [...] egy alternatív valóság megteremtése.” Ami szerzőnket leginkább riasztja, az az a körülmény, hogy „ennek technológiai feltételei ma sokkal kedvezőbbek, mint a totalitarizmusok születésekor. Akkoriban csak a tömegsajtó és a rádió állt az alternatív valóságot létrehozó hatalomtechnikus manipulátorok rendelkezésére – a televízió a har-

mincas években csupán kísérleti stádiumban volt Németországban és az Egyesült Államokban is. Ma a mindennapok legapróbb zugát is lefedő világháló szédületes távlatokat nyit a manipuláció számára. [...] Régebben elég világos különbséget lehetett tenni bulvármédia és komoly, elem-

ző média között, most ez egyre kevésbé lehetséges. A különböző internetes felületeken mindenki közzétehet bármilyen hírt. Kezdetben ennek is csak az előnyei látszottak, az információáramlás demokratizmusát ünnepezték benne. Nem tűnt fel, hogy egyre kevésbé van lehetőség a hírforrás megbízhatóságának ellenőrzésére.”

Kovács Gábornak ezt az elemzését teljes mértékben osztom. Sőt még azt is mondanám róla, amit Bibó szövegeinek javára ír, nevezetesen hogy azok „valamelyest segíthetnek a kritikai gondolkodás életben tartásában”. Mindenesetre Kovács Gábor könyvét – amely mint látható, korántsem csupán Kompországról szól – csak ajánlani tudom mindazoknak, akik a jelenkor nagy problémái iránt érdeklődnek, s akik erről valami komolyat, jól átgondoltat és megbízható szeretnének hallani.

Kovács Gábor: Két part között mindörökké. Budapest, 2018, Liget Műhely Alapítvány. 320 oldal, 3325 forint.